

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора,
доцента кафедри адміністративно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ

Стрельченко Оксани Григорівни

на дисертацію Мудрака Романа Миколайовича
на тему «Інституціоналізація та функціонування юридичних клінік у
США та Україні: порівняльно-правове дослідження»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Актуальність обраної Р. М. Мудраком теми зумовлена тими глибокими трансформаціями, яких упродовж останніх десятиліть зазнає система правничої освіти України, а також зростанням суспільного запиту на реальний, а не декларативний доступ громадян до правосуддя. Юридичні клініки, що виникли спочатку як допоміжна форма практичної підготовки студентів-правників, поступово перетворилися на самостійний елемент національної системи надання правничої допомоги, здатний виконувати одночасно освітню, правозахисну, правопросвітницьку та соціальну функції. Це вимагає від юридичної науки не фрагментарного, а системного осмислення природи юридичних клінік, зокрема з позицій теорії інституціоналізації.

Актуальність дослідження суттєво посилюється умовами, у яких нині функціонує правоохоронна та правозахисна система України. Повномасштабна збройна агресія проти України, зростання чисельності соціально вразливих категорій населення, необхідність післявоєнного відновлення держави та посилення гарантій захисту прав людини об'єктивно підвищують значення юридичних клінік як інституту, що здатний оперативно реагувати на потребу населення в безоплатній правничій допомозі, водночас забезпечуючи практичну підготовку майбутніх правників. У цьому контексті звернення дисертанта до порівняльного досвіду США, де клінічна юридична освіта пройшла більш ніж столітній шлях інституціоналізації, є цілком виправданим і науково перспективним.

Важливим аспектом актуальності роботи є її відповідність євроінтеграційному курсу України та завданням реформування правничої освіти, визначеним у Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника. Дисертацію виконано в межах науково-дослідних тем кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету «Архітектоніка та дивергенція державно-правових інститутів в Україні та світі: історія та сучасність» (державний реєстраційний номер 0118U003550) та «Оновлення приватного права України в умовах євроінтеграційних процесів» (державний реєстраційний номер 0122U000626), що засвідчує планомірний характер наукового пошуку та його інституційну вкоріненість.

Слід окремо відзначити, що проблематика інституціоналізації юридичних клінік, попри значну кількість праць, присвячених окремим організаційним чи методичним аспектам їх діяльності, дотепер не отримала комплексного порівняльно-правового опрацювання крізь призму сучасної інституціональної теорії права. Саме це визначає новизну постановки наукової проблеми та підтверджує актуальність рецензованого дослідження.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані Р. М. Мудраком, характеризуються належним рівнем обґрунтованості, що забезпечується чітким визначенням мети, послідовною системою з дванадцяти завдань дослідження, а також коректно окресленими об'єктом і предметом наукового пошуку. Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини, що виникають у процесі становлення, розвитку та функціонування юридичних клінік як інституту правничої освіти та механізму забезпечення доступу до правосуддя, а предметом – теоретико-правові засади, закономірності, особливості та моделі інституціоналізації юридичних клінік у США та Україні. Таке формулювання є логічно узгодженим і повністю кореспондує з обраною методологією.

Обґрунтованість результатів забезпечується застосуванням широкого комплексу загальнонаукових, спеціально-наукових і спеціально-юридичних методів пізнання, провідне місце серед яких посідає інституціональний підхід, що дозволив авторові розглядати юридичні клініки не як звичайний структурний підрозділ закладу вищої освіти, а як самостійний соціально-правовий інститут. Використання діалектичного, системного, історико-правового, формально-юридичного та порівняльно-правового методів забезпечило всебічність дослідження, а застосування методів класифікації, моделювання та узагальнення дало змогу розробити авторську методику оцінювання рівня інституціональної зрілості юридичних клінік.

Достовірність наукових положень підтверджується репрезентативною емпіричною та джерельною базою дослідження, яка охоплює Конституцію України, закони України «Про вищу освіту» та «Про безоплатну правничу допомогу», підзаконні нормативно-правові акти, Типове положення про юридичну клініку закладу вищої освіти України, Стандарти діяльності юридичних клінік України, документи Асоціації юридичних клінік України, а також нормативні та програмні документи Американської асоціації юристів, стандарти акредитації юридичних шкіл США й акти міжнародних організацій. Список використаних джерел налічує 174 найменування, що свідчить про ґрунтовність опрацювання теми.

Заслуговує на позитивну оцінку те, що здобувач не обмежився компіляцією наявних наукових позицій, а здійснив їх критичне зіставлення, унаслідок чого сформулював власні авторські конструкції – концепцію юридичних клінік як об'єкта правової інституціоналізації та методику визначення рівня їх інституціональної зрілості. Останню побудовано на системі нормативних, організаційних, функціональних, професійних та легітимаційних критеріїв, що є методологічно виваженим і практично придатним інструментом.

Структура та зміст основних положень дисертаційної роботи.

Дисертація Р. М. Мудрака має чітку, логічно вивірену структуру, що повністю відповідає вимогам, які висуваються до наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, об'єднаних у тринадцять підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (174 найменування на 18 сторінках) та додатків. Загальний обсяг рукопису становить 216 сторінок, з яких основний текст – 181 сторінка.

У вступі належним чином обґрунтовано вибір теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів та особистий внесок здобувача.

Перший розділ «Теоретико-правові засади інституціоналізації юридичних клінік» має фундаментальний характер і присвячений з'ясуванню сутності категорій «правовий інститут» та «інституціоналізація в праві», аналізу юридичних клінік як правового інституту, а також визначенню методології порівняльно-правового дослідження. Саме в цьому розділі сформульовано авторську концепцію юридичних клінік як об'єкта правової інституціоналізації та обґрунтовано доцільність використання категорії інституціональної зрілості, що становить методологічний фундамент усього подальшого дослідження.

Другий розділ «Інституціоналізація та функціонування юридичних клінік в Україні» присвячений аналізу передумов виникнення, етапів становлення, сучасного стану нормативного забезпечення та особливостей функціонування українських юридичних клінік. Автором запропоновано власну періодизацію інституціоналізації юридичних клінік в Україні (етап виникнення клінічних ініціатив, етап організаційного становлення, етап нормативного закріплення, етап функціональної зрілості), яка є логічно обґрунтованою та підтвердженою фактичним матеріалом.

Третій розділ «Інституціоналізація та функціонування юридичних клінік у США» розкриває історико-правові засади формування американської моделі

клінічної юридичної освіти, роль руху за доступ до правосуддя та Американської асоціації юристів, а також сучасну модель функціонування юридичних клінік США. Розділ вирізняється ґрунтовним опрацюванням англomовних джерел і дає змогу читачеві скласти цілісне уявлення про зарубіжну модель, що є необхідною передумовою подальшого порівняння.

Четвертий розділ «Порівняльно-правовий аналіз моделей юридичних клінік США та України» є кульмінаційним для дослідження, оскільки в ньому здійснено безпосереднє зіставлення обох моделей за нормативними, організаційними, функціональними критеріями, проведено оцінювання рівня їх інституціональної зрілості на основі авторської методики та сформульовано авторську концепцію подальшого розвитку юридичних клінік в Україні.

Висновки дисертації є логічним підсумком проведеного дослідження, відповідають поставленим завданням та засвідчують досягнення визначеної мети.

Наукова новизна результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів не викликає сумнівів і полягає передусім у тому, що вперше в українській юридичній науці:

- запропоновано авторську концепцію юридичних клінік як об'єкта правової інституціоналізації, згідно з якою юридичні клініки розглядаються як самостійний соціально-правовий інститут, розвиток якого відбувається через процеси нормативного закріплення, організаційного оформлення, професіоналізації діяльності, функціональної диференціації та суспільної легітимації;
- розроблено авторську методику визначення рівня інституціональної зрілості юридичних клінік на основі системи нормативних, організаційних, функціональних, професійних та легітимаційних критеріїв;
- здійснено комплексне порівняльно-правове оцінювання рівня інституціональної зрілості юридичних клінік України та США;

– сформульовано авторську концепцію подальшого розвитку юридичних клінік в Україні як багатофункціонального соціально-правового інституту.

Вважаю за необхідне особливо відзначити практичну цінність запропонованої методики оцінювання інституціональної зрілості, яка, на відміну від суто описових підходів, властивих попереднім дослідженням, дає змогу здійснювати вимірюване, відтворюване оцінювання рівня розвитку конкретної юридичної клініки та порівнювати різні моделі клінічної освіти між собою.

Практичне значення отриманих результатів.

Практична цінність дисертаційного дослідження є багатоаспектною. Сформульовані здобувачем висновки та пропозиції можуть бути використані у нормотворчій діяльності – під час удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності юридичних клінік та розроблення стратегічних документів щодо розвитку клінічної юридичної освіти; у діяльності закладів вищої освіти – під час модернізації освітніх програм за спеціальністю 081 «Право»; безпосередньо в діяльності юридичних клінік – для оцінювання власного рівня інституціональної зрілості та стратегічного планування розвитку; а також у роботі Асоціації юридичних клінік України та в системі безоплатної правничої допомоги.

Про реальну практичну апробацію результатів дослідження свідчать акти (довідки) про впровадження положень дисертації у практичну діяльність юридичної клініки Західноукраїнського національного університету (довідка від 20 травня 2026 р. № 126-29/1249), у правозастосовну практику адвоката Ганущин О. Б. (акт впровадження від 19 травня 2026 р.), а також у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права (довідка від 10 червня 2026 р. № 3/498), що підтверджує затребуваність одержаних результатів поза межами суто академічного середовища.

Повнота відображення наукових положень дисертації в опублікованих автором працях.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено у 13 наукових публікаціях, з яких 6 статей опубліковано у фахових виданнях України, 1 – у розділі закордонної колективної монографії, 1 стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні, 5 тез доповідей – у матеріалах науково-практичних конференцій. Результати дослідження апробовано на п'яти міжнародних науково-практичних та наукових студентських конференціях у м. Тернополі впродовж 2017–2026 років. Кількість, характер і хронологія публікацій засвідчують послідовний та тривалий характер наукового пошуку здобувача, а не його формальне оформлення напередодні захисту.

Дотримання академічної доброчесності.

Ознайомлення з текстом дисертації дає підстави стверджувати про самостійний характер виконаного дослідження. Використання ідей, положень і результатів інших авторів супроводжується належним чином оформленими посиланнями на джерела; список використаних джерел є розлогим і структурованим. Ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації наукових результатів у дисертації не виявлено. Окремо варто відзначити прозорість, з якою здобувач розкриває у структурній частині роботи допоміжне використання інструментів на основі штучного інтелекту виключно для пошуку джерел і стилістичного редагування тексту, що засвідчує високий рівень наукової сумлінності автора та відповідає сучасним вимогам академічної етики.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження.

Позитивно оцінюючи наукову і практичну значущість дисертації, вважаю за доцільне звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер або потребують додаткового пояснення під час публічного захисту.

1. Формулюючи авторську концепцію юридичних клінік як об'єкта правової інституціоналізації (розділ 1, підрозділ 1.3), здобувач спирається

переважно на класичний і неоінституціональний інструментарій (концепції Д. Норта, В. Скотта, П. Бергера, Т. Лукмана, Дж. Марча, Й. Олсена, Дж. Мейєра та Б. Роуєна), розроблений насамперед для аналізу соціальних інститутів у широкому розумінні. Було б доцільно більш детально обґрунтувати межі й особливості застосування зазначеного інструментарію саме до правового інституту, зокрема пояснити, чим інституціоналізація юридичної клініки як соціально-правового утворення принципово відрізняється від інституціоналізації суто соціальних практик, не пов'язаних із нормативним регулюванням.

2. У другому розділі роботи констатовано (підрозділ 2.2, с. 90–98), що юридичні клініки України характеризуються «високим рівнем нормативної, організаційної, функціональної та легітимаційної зрілості», тоді як в анотації до дисертації та у висновках зазначено про «достатній рівень нормативного та організаційного розвитку» за одночасної потреби в подальшій професіоналізації. Вважаю доцільним, щоб дисертант під час захисту уточнив і узгодив ці оцінні характеристики, оскільки вони мають принципове значення для розуміння підсумкового висновку порівняльного аналізу.

3. Авторська методика оцінювання інституціональної зрілості юридичних клінік (підрозділ 1.4) побудована на системі з п'яти груп критеріїв – нормативних, організаційних, функціональних, професійних і легітимаційних. Водночас у тексті дисертації недостатньо розкрито питання про співвідносну вагу (значущість) окремих критеріїв у підсумковій оцінці та про те, чи є застосована шкала кількісною, чи має переважно якісний, експертний характер. Уточнення цього аспекту підвищило б верифікованість і відтворюваність запропонованої методики при її подальшому практичному застосуванні.

4. У четвертому розділі (підрозділ 4.3, с. 173–186), обґрунтовуючи напрями адаптації американського досвіду до українських умов, автор слушно застерігає від механічного запозичення організаційних моделей. Разом із тим бажано було б конкретніше визначити ресурсні та інституційні передумови

реалізації запропонованих напрямів удосконалення (зокрема диверсифікації джерел фінансування юридичних клінік) з урахуванням обмежених фінансових можливостей закладів вищої освіти України в умовах воєнного та повоєнного періоду.

5. Розкриваючи роль юридичних клінік у системі безоплатної правничої допомоги, дисертант переважно оперує загальними твердженнями про розширення доступу громадян до правосуддя. Роботу увиразнило б включення бодай орієнтовних кількісних показників щодо обсягів наданої юридичними клініками України правничої допомоги за останні роки, що дозволило б перевести окремі теоретичні тези в площину емпірично підтверджених висновків.

Висловлені зауваження мають переважно дискусійний і рекомендаційний характер, не стосуються концептуальних засад дослідження, не знижують його наукової новизни та практичної цінності й не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Загальний висновок про дисертаційну роботу.

Дисертаційне дослідження Мудрака Романа Миколайовича на тему «Інституціоналізація та функціонування юридичних клінік у США та Україні: порівняльно-правове дослідження» є завершеною, самостійною та концептуально цілісною науковою працею, яка вирізняється належним рівнем теоретичного узагальнення, обґрунтованістю методології та практичною спрямованістю одержаних результатів. Дисертант виявив здатність до самостійного наукового мислення, критичного аналізу вітчизняних і зарубіжних доктринальних джерел та формулювання авторських теоретичних і прикладних положень, які мають істотне значення для розвитку доктрини права та вдосконалення правничої освіти в Україні.

Викладене дає підстави для висновку, що дисертація Мудрака Романа Миколайовича на тему «Інституціоналізація та функціонування юридичних клінік у США та Україні: порівняльно-правове дослідження» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та практичним значенням

здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам пункту 10 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Мудрак Роман Миколайович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

Оксана СТРЕЛЬЧЕНКО

ПОГОДЖЕНО:

Проректор Національної академії
внутрішніх справ

Олег ТАРАСЕНКО